

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 9 (2000),
BR. 6 (50),
STR. 1021-1041

RECENZIJ
I PRIKAZI

PRIVATIZACIJA I JAVNOST

Uredili Drago Čengić, Ivan Rogić

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar,
Zagreb, 1999., 325 str.

Privatizacija i javnost je zbornik u kojem se nalaze radovi osmorice autora koji govore o problemima tranzicijskih zemalja na kraju devedesetih te formiranju postsocijalističke budućnosti u tim zemljama označavajući devedesete kao godine povratka u "moderni kapitalizam".

Budući da je Hrvatska jedna od tih zemalja, autori posebnu pozornost pridaju problemima hrvatske privatizacije koju analiziraju iz sociološke, ekonomske i sociopsihološke perspektive.

Zbornik je podijeljen na tri dijela: *Dosezi privatizacijskoga eksperimenta, Javnost i privatizacija* i *Privatizacija i novi upravljači*.

U prvom dijelu Nevenka Čučković u radu *Privatizacija u tranzicijskim zemljama: namjere i stvarnost deset godina kasnije* analizira dosege privatizacijskoga procesa u najrazvijenijim zemljama te prikazuje dostupne empirijske podatke o učincima privatizacije na podizanje razine efikasnosti poduzeća u tim zemljama. Zatim se osvrće na postprivatizacijsku vlasničku strukturu, kvalitetu korporativnoga upravljanja i njihov utjecaj na efikasnost poduzeća. Također upozorava na važne učinke privatizacijskoga procesa u tranzicijskim zemljama kao što su podizanje dobrobiti potrošača, zaposlenih, investitora, utjecaj na javne financije.

Na kraju svojega rada autorica govori o Hrvatskoj: o hrvatskom modelu pri-

vatizacije, njegovu konceptualnom okviru, stvarnoj izvedbi te iznosi važne zaključke i prijedloge koji mogu biti korisni u nastavku provedbe procesa privatizacije u Hrvatskoj.

U drugom dijelu zbornika autori obrađuju povezanost između javnosti i privatizacije i njihov međusoban utjecaj.

Tako Ivan Rogić u radu *(De)konstrukcija modela javne komunikacije o hrvatskoj privatizaciji* objašnjava što je građanska javnost, prema Vregovim, Blumerovim i Habermasovim definicijama. Zatim govori o masovnoj komunikaciji i tu spominje tri glavna Dominickova tehnička modela komunikacijskoga djelovanja; osvrće se na teškoće javnosti privatnika i na kraju zaključuje: "hrvatska javnost nije prisutna kao mjerodavni sudionik privatizacijskog procesa".

U studiji *Proces privatizacije u Hrvatskoj i hrvatska javnost 1996-1998: Povratak u budućnost?* Aleksandar Štulhofer raspravlja o važnosti procesa privatizacije za društvenu tranziciju i o utjecaju negospodarskih institucija na gospodarski razvoj. Isto tako donosi deskriptivnu analizu javne percepcije dosadašnjega tijeka procesa privatizacije u Hrvatskoj i iznosi konkretan prijedlog društvenih mjera usmjerenih uklanjanju sociokulturnih prepreka.

Iza Štulhoferova rada slijedi rasprava Krešimira Peračkovića *Dva pogleda na Hrvatsku privatizaciju: domaća javnost i migranti-povratnici o privatizaciji*. U njoj autor donosi rezultate istraživanja o stavovima hrvatske javnosti o procesu privatizacije. Istraživače je zanimalo kako povratnici doživljavaju i ocjenjuju dosadašnju privatizaciju te da li se pri tome razlikuju od ostalih građana koji se nisu nikad iseljavali. Rezultati potvrđuju polaznu hipotezu da postoje bitne razlike između odgovora te dvije skupine građana.

Iz toga se zaključuje da je različito psihološko i socijalno iskustvo ispitanika iz te dvije skupine utjecalo na pojavu razlika u viđenju problema vezanih uz proces privatizacije u Hrvatskoj. No, bez obzira na te razlike, gledano u cjelini, rezul-

tati ovoga istraživanja ukazuju na sveopće nezadovoljstvo dosad učinjenim u hrvatskoj privatizaciji.

Sljedeći rad u drugom dijelu zbornika je *Privatizacijski novum – obećavajuća ili neizvjesna sudbina većine* Antuna Šundalića. On ističe da je cilj ovog članka "ukazati na neke momente tijeka privatizacije koji su u javnosti pozitivno prihvaćeni (npr. orijentacija na profesionalizam i tržišne institucije) kao i na teškoće koje je privatizacija donijela najširim slojevima, a s kojima se oni ne mire (npr. izostanak socijalne pravednosti)".

Misao vodilja ovoga članka je privatizacijski novum za koji autor kaže kako je istodobno prihvaćen i odbijen: s jedne strane nije uništio vjeru javnosti u pozitivne pomake, a s druge strane je probudio sumnju u bolje i stabilnije društvo.

Posljednji članak u drugom dijelu zbornika je *Socijalna pravednost i privatizacija u Hrvatskoj – sociopsihološki pregled* autora Vlade Šakića.

On, kao i Peračković, daje rezultate vlastitoga istraživanja. Ciljevi istraživanja su bili: 1) ispitati mišljenja i stavove hrvatske javnosti o socijalnoj pravednosti, učincima i posljedicama privatizacije u Hrvatskoj i njihovu povezanost s nekim socio-ekonomskim karakteristikama i obaviještenosti ispitanika o privatizaciji, 2) na temelju mišljenja i stavova hrvatske javnosti o privatizaciji pokušati procijeniti koja su načela primijenjena pri raspodjeli i kakve su moguće socijalne posljedice primjene tih načela.

Na temelju dobivenih rezultata odgovori na postavljene ciljeve su sljedeći: 1) proces privatizacije u Hrvatskoj izazvao je opće nezadovoljstvo većine hrvatskih građana i mišljenje da je privatizacija tekla po nepravednim načelima i postigla nepravedne

učinke, 2) građani su očekivali raspodjelu najbliže "načelu koje se temelji na jednakosti", a smatraju da je ona provedena po "načelu koje se temelji na sudjelovanju i prinosu".

U trećem dijelu zbornika *Javnost i privatizacija* nalaze se dva rada: *Menadžeri i institucionalni vlasnici* Drage Čengića i *Privatizacijski investicijski fondovi i problemi korporacijskog upravljanja* Damira Ostovića. U svojem članku Drago Čengiće, na temelju neposrednih empirijskih podataka, opisuje neke temeljne dimenzije novouspostavljenoga odnosa između menadžera i novih institucionalnih vlasnika, zatim iznosi temeljne strategije privatizacijskih investicijskih fondova te ukazuje na moguće pravce daljnje evolucije menadžerske kontrole u hrvatskim poduzećima. Autor pokazuje svu kompleksnost hrvatskoga projekta masovne privatizacije. Unutar toga projekta, kaže on, postoje latentni sukobi između menadžera poduzeća i privatizacijsko-investicijskih fondova (PIF-ova).

Zbog straha od gubljenja položaja u poduzeću mnogi menadžeri čine sve da bi ga zadržali. To "zadržavanje položaja" često dovodi do sustavnoga uništavanja poduzeća.

Damir Ostović se u svojem radu također bavi PIF-ovima. Zanima ga koje su posljedice djelovanja privatizacijsko-investicijskih fondova na korporacijsko upravljanje u masovnim privatizacijskim programima. Navodi kako PIF-ovi, kao sudionici privatizacijskoga procesa, nisu niti u jednoj zemlji koja je provela masovnu privatizaciju ispunili očekivanja. Međutim, masovna privatizacija bez sudjelovanja institucionalnih posrednika ne bi se dala provesti. Zato treba postaviti pravilna pravila igre i dopustiti djelovanje PIF-ova i njihov utjecaj na korporacijsko upravljanje. No, pritom valja imati na umu da upravljanje PIF-ova treba pažljivo nadzirati u tom djelovanju kako ne bi stvarali vrijednost samo za sebe.

Sve ove radove, bez obzira na to s kojeg aspekta progovaraju, povezuje jedna tema – proces privatizacije. To je bolna

točka svake postkomunističke zemlje, pa tako i naše. Iz ovdje navedenih istraživanja vidjelo se kakav je naš odnos javnosti prema privatizaciji u Hrvatskoj i kakvo mišljenje imaju hrvatski građani o načinu na koji se privatizacija u nas provodi. Postavlja se pitanje hoće li sadašnja hrvatska vlast konačno nešto poduzeti kako bi hrvatska javnost u sljedećem istraživanju pokazala pozitivniji stav prema privatizaciji, hrvatskom gospodarstvu, ekonomiji uopće, ili ćemo još neko (duže!) vrijeme tapkati na mjestu; ili još gore – tonuti kao proteklih deset godina.

Andrea Herceg

Slavko Kulić IOM NUŽNOST REKONSTRUKCIJE HRVATSKOG DRUŠTVA I DRŽAVE

Slavko Kulić, Zagreb, 1999.

Zadatak koji autor pred nas postavlja jest razvoj Republike Hrvatske kao subjekta međunarodnih odnosa. Hrvatska je novi subjekt u svijetu interesa država koji konstantno traži sustavno teorijsko promišljanje svojega opstanka i razvoja kao društva i države. Svijet interesa obično nije sklon nastajanju novih država. Međunarodno određenje bitno uvjetuje i unutarnje uređenje Hrvatske. Opstanak i razvoj Hrvatske proizlazi iz unutarnjih i međunarodnih mogućnosti, ali i ograničenja. Razvoj se mora temeljiti na razumijevanju prostora i vremena u kojemu živimo, iz stanja

naše svijesti, iz naše sposobnosti kreativnoga mišljenja te motivacije za kvalitetnijim i humanijim životom. Knjiga je podijeljena u pet dijelova: *Uvod*, *Konciliandum*, *Docendum*, *Permovendum* i *Qvintescencia*.

Konciliandum. Globalna koncepcija strategije i socijalnoga razvoja Hrvatske traži objektivne prosudbe, kritičku znanost sa specifičnim metodama istraživanja i vrednovanja prirodnoga prostora, klime, fizičkoga smještaja i granica, jer su to uvjeti za zdrav razvitak naroda i države u svijetu interesa država. Ispravno poimanje sebe kao naroda, društva i države bitno određuje i našu budućnost. Znanje o tome određuje ono što i zašto činimo za naš opstanak. Novi pristup poimanju razvoja života za XXI. stoljeće traži višu razinu svijesti, novo učenje, novo razvojno ponašanje, diferenciran rast i organski razvoj; ekonomiju koja podržava život na zemlji u našem prostoru sa sociološkim metodama izbora tehnologija u materijalnoj i nematerijalnoj proizvodnji, metode i sredstva proizvodnje života koje obuhvaćaju profit u kvaliteti dostojanstvenoga života i bioetičkoga odnosa prema životu. Znanstveno prosuđivanje novom pristupu razvoja hrvatskoga društva u XXI. stoljeću traži jači proces hominizacije društva, traži novo poimanje demokracije u smislu onoga što naše odluke i ponašanje znače za nerođene, a manje u smislu broja političkih organizacija u društvu koje se bore za vlast ljudi nad ljudima. Takav pristup vrijednosnom sadržaju mora se očitovati i sadržavati u Ustavu Republike Hrvatske za XXI. stoljeće. Ustav je vrijednosno socijalni akt, oblik hrvatskoga društva, a ne samo politički akt vladanja društvom. Ustav ne smije biti samo sredstvo političke borbe za vlast. Kulturni kapital hrvatskoga društva je na puno višoj razini i omogućava promjene prema budućnosti. Kulturni kapital određuje vrijednosnu koncepciju društva i time određuje i strategiju razvoja koja bi nam omogućila respektabilnije odnose kooperacije sa svijetom. Takvom vrijednosnom orijentacijom mi postajemo poželjniji partner drugim društvima, što nam omogućava bolje pozicioniranje u svijetu interesa.

Svijet interesa će nas vrednovati kao novi subjekt međunarodnih odnosa prema onome što imamo, što nudimo tako da možemo pridonositi svijetu kao široj društvenoj zajednici, a ne ono što tražimo (dužničko-vjerovnički odnosi). Razvoj suvremenoga hrvatskog društva i države traži afirmaciju znanstveno-tehnološkoga, obrazovno-kulturnoga te informacijsko-komunikacijskoga kompleksa kao nepresušnog izvora razvoja života u prostoru Hrvatske. To traži i drukčiji odnos društva prema mentalnom kompleksu kao nosećoj konstrukciji odgovornoj za rekonstrukciju hrvatskoga društva i tehnološko-tehničkoga restrukturiranja hrvatskoga gospodarstva. Društvo i država moraju se s većim respektom odnositi prema izvorištu razvoja u raspodjeli društvene važnosti radova i kadrova i u raspodjeli materijalnih i nematerijalnih nagrada.

Docendum. Uspješnije restrukturiranje hrvatskoga gospodarstva traži rekonstituciju hrvatskoga društva i države u smislu koncepcije razvoja, projekta razvoja društva, a ne po projektu vladanja hrvatskim društvom. Znači, politiku moramo razumijevati kao sposobnost pojedinca i društvenih struktura za upravljanje društvenim i državnim poslovima, a ne politiku kao vlast ljudi nad ljudima, još manje kao vlast manjine nad većinom. Koncepcija razvoja društva je potisnuta iz naše svijesti, zamijenjena je paradigmom strategija vladanja, što je apsurd. Strategiju ostvarivanja ciljeva razvoja društva i države nije moguće prosuđivati tamo gdje nema jasne koncepcije razvoja društva. Sustav socijalnih odnosa određuje tip sustava gospodarskih odnosa te ekonomsku politiku i monetarnu politiku kao logistiku privrednih kretanja u skladu s ciljevima društvenih kretanja. Specifičnosti socijalnoga i

gospodarskoga stanja RH kao novoga živog organizma i subjekta međunarodnih političkih odnosa traži jasno unutarnje uređenje i tip društva u odnosu na međunarodno okruženje. Traži jasnu i nedvosmislenu političku filozofiju i sustav političkih odnosa iz čega se vidi hoće li nas svijet onakve kakvi jesmo kao društvo i država ili onakve kakvi želimo i nastojimo biti u budućnosti. Ovo je važno za unutarnji konstrukt društva, jer ti odnosi dominantno utječu na izbor vrijednosne koncepcije, na tip pravnih, ekonomskih i socijalnih odnosa u smislu multikulturalnoga života i suživota, slobodu i pravo pojedinca. Promjena vlasničkih odnosa traži kapitalizaciju kao smisao tih promjena. Bitno je odrediti i koji model kapitalizma želimo (individualni i/ili kolektivni). To je preduvjet za pravilno i brže restrukturiranje hrvatskoga gospodarstva te brže proizvodno-tehnološko pozicioniranje Hrvatske u smislu ekvivalentnih međunarodnih razmjenskih odnosa. Hrvatsku treba pozicionirati u koncepciju rekonstrukcije u trajektoriju u kojem neće gubiti nacionalni proizvod već težiti ekvivalentnijim razmjenskim odnosima sa svijetom, a ne bilo kakvim razmjenskim odnosima koje danas imamo sa svijetom. Europa i svijet vrednovat će Hrvatsku na temelju sposobnosti za međunarodnu suradnju – diplomaciju. Diplomatski odnosi sa svijetom su vrlo važan element u koncepciji rekonstrukcije hrvatskoga društva. Diplomatski odnosi Hrvatske u i sa svijetom su derivacija koncepcije političkoga i ekonomskoga razvitka. Oni su u funkciji izvođenja nacionaliteta u internacionalitet. Samo s pozitivnim i jasnim izvođenjem nacionalnoga i socijalnoga bića u svijet interesa odnosima suradnje možemo postići potreban stupanj suglasnosti sa svijetom za rast i razvoj unutarnjega nacionalnoga i socijalnoga bića.

Permovendum. Svaki narod ima pravo na svoju kulturu, jer je kultura njegovo pravo – Ustav kao oblik socijalne egzistencije. Ustav Republike Hrvatske ne može biti samo vrijednosno politički akt (sredstvo političke borbe). Uređivanje socijalnih

odnosa s jasnim vrijednosnim sadržajem je prvi naš problem koji moramo riješiti. Odrednice vrijednosnoga sadržaja su vrijednosna koncepcija i vrijednosna orijentacija društva u smislu prevladavanja antropocentričnoga sustava vrijednosti i ponašanja društva s biocentričkim sustavom vrijednosti. Mi nemamo koncepciju razvoja života Hrvatske do danas. Pokušaji i nastojanja da se izradi i osmisli strategija razvoja u beskonceptijskomu stanju besmisleni su. Globalna razvojna koncepcija društva i strategija određuju ustavnu organizaciju – Ustav kao vrijednosno socijalni akt. On je sredstvo i kriterij ponašanja svih njezinih članova i subjekata. Koncepcija, strategija i ustavna organizacija određuju zakonodavni sustav u cilju postmoderne kapitalizacije povijesnoga prostora Hrvatske. Restrukturiranje hrvatskoga gospodarstva pretpostavlja koncepciju rekonstrukcije društva, ustavne organizacije i zakonodavnoga sustava koji će urediti ekonomske odnose i odrediti dugoročno njihovo ostvarivanje u smislu materijalizacije društveno odabranih ciljeva. To je cilj društvene sposobnosti za proizvodnju života iz sebe pomoću potencijalne demografije, osposobljenosti radnoga stvaralačkog bića društva, pripremljenost gospodarskih i socijalnih subjekata. Zadatak izgradnje novih socijalnih odnosa, kapital-odnosa, vrlo egzaktnoga konkretnog odnosa, nije samo obveza vlasnika, poduzetnika, menadžera i zaposlenika već zadaća cijeloga društva. Sve dok to ne shvatimo i ne uvažimo, ne možemo govoriti o razvoju već o razaranju nacionalnih interesa. Današnja privredna kretanja su zakonita posljedica beskonceptijskoga stanja društva. Makroekonomska politika mora stvarati uvjete za tehnološke promjene u strukturi hrvatskoga gospodarstva u

smislu pomicanja klasičnoga industrijskoga načina proizvodnje u pravcu postindustrijskoga (informatičkoga) društva. Te promjene i takva kretanja proizlaze iz veće stvaralačke sposobnosti ekonomskih subjekata, a ne iz političke preraspodjele moći vladanja. Za bolju budućnost traži se viša razina svijesti, viša razina psihofizičkoga životnog napora.

Quintescencia. Uključivanje Hrvatske u europske integracije pretpostavlja uređenost građanskopravne države kao općega dobra svih njezinih građana (Ustav kao vrijednosno socijalni akt) s demokratskim sadržajem, vrijednosnom koncepcijom koja ga određuje jasnom koncepcijom razvoja života na prostoru države. Naša makroekonomska politika ne smije biti u funkciji jačanja pohlepe pojedinaca i pojedinih društvenih struktura. Ona mora biti oblik promaknuća i afirmacije stvaralačkoga djelovanja pojedinaca i gospodarskih subjekata, potpora stvaralačkoj inteligenciji. Svijet i Europa su naše izvanjsko određenje, naša mogućnost i naše ograničenje za razvoj života. Naš razvoj proizlazi iz nas samih, iz onoga što mi želimo od sebe, iz onoga što mi možemo sami učiniti za sebe i suradnje s međunarodnom zajednicom. Nama ne može biti cilj uključivanje u euroatlanske integracije, jer je to sredstvo. Sredstvo za jači i brži gospodarski rast s kapitalnim prilagođavanjem europskoj gospodarskoj strukturi. Samo članstvo u tim organizacijama visoko obvezuje u kulturnom, materijalnom, psihološkom, političkom, gospodarskom, pravnom, socijalnom i vojnom pogledu. Naš cilj su ekvivalentni razmjenski odnosi s međunarodnom zajednicom. Kako bi se podignuli na tu razinu razmjenskih odnosa, moramo se pripremiti iznutra. Dakle, moramo uložiti napor da ojačamo kapital-odnos kao proces materijalizacije. Samo veći društveni proizvod, jači nacionalni kapacitet, jači nacionalni i socijalni diverzitet može doći s naslova proizvodno-tehnološkoga jačanja hrvatskoga gospodarstva.

Marko Škopac

Majda Pahor SOCIOLOGIJA ZA ZDRAVSTVENE DELAVCE

Naklada Sveučilišta u Ljubljani, Ljubljana,
1999., 123 str.

Ovaj moderno koncipiran udžbenik, suvremeniji i drukčiji od standardnih visokoškolskih udžbenika, nastao je na temelju iskustava autorice u pedagoškom i praktičnom radu sa studentima. Riječ je o problematici koja je nedovoljno obrađena u literaturi tranzicijskoga društva, a osobito aktualna u edukaciji budućih zdravstvenih djelatnika i studenata (na fakultetima i visokim školama) koji će svoju profesionalnu karijeru obavljati u zahtjevnim uvjetima trećega tisućljeća.

Knjiga je podijeljena na tri dijela:

Prvo poglavlje prikaz je odnosa sociologije, zdravlja i bolesti. Cilj autorice je objasniti specifičan sociološki pristup društvenim pojavama kao što su zdravlje i bolest. Stoga najprije objašnjava pojam (opće) sociologije, predmet njezina proučavanja i teorijske pristupe. Nakon toga objašnjava sintagmu "medicinska sociologija", kao posebnu ili specifičnu granu sociologije koja se predaje na svim medicinskim fakultetima i zdravstvenim školama sjeverne i zapadne Europe te SAD-a, a u nešto manjem opsegu u istočnoj Europi. Autorica u knjizi rabi rezultate istraživanja *Slovensko javno mišljenje* što se kontinuirano provodi od 1968. godine. Stajališta, mišljenja i ponašanja u vezi sa zdravljem i zdravstvom do sada su istraživana godine 1981./82., 1994. i 1996. Drugi pro-

jekt kojim se autorica koristi za analizu odnosa društva i zdravlja je istraživanje *Kvaliteta života u Sloveniji* koje je prvi put provedeno 1984. godine, a nakon toga 1989., 1991. i 1994. godine.

Prema mišljenju autorice, sociološki pristup zdravlju i bolesti razlikuje se od medicinskoga pristupa koji vidi bolest kao neutralnu i prirodnu pojavnost usidrenu u tijelu pacijenta, dok se medicinska sociologija temelji na sociologiji koja proučava osobu kao društvenu, a ne samo kao prirodnu pojavnost.

U sociološkoj analizi zdravlja i bolesti autorica ističe značenje šest teorijskih pristupa: funkcionalizam, marksizam, feminizam, simbolični interakcionizam, teoriju djelovanja i teoriju strukturalizacije.

U različitim teorijskim perspektivama sociologiju u medicini, odnosno u zdravstvu zanima:

- kako zdravstveni djelatnici i bolesnici razumiju zdravlje i bolest,
- procesi profesionalizacije zdravstvenih djelatnika,
- procesi socijalizacije,
- zdravstvene organizacije, posebice bolnice,
- društveni utjecaji na zdravlje i bolest i drugo.

Medicinska sociologija navedena pitanja promatra u kontekstu kulturnih i materijalnih posljedica globalizacije, distribucije siromaštva i deprivacije, moći i stratifikacije, posla i zapošljavanja, sustava zdravstvenoga osiguranja i položaja zdravstvenih djelatnika, procesa individualizacije i retraditionalizacije, stila života i identiteta.

Glavna sociološka pitanja koja u svojem području postavlja medicinska sociologija prema mišljenju autorice su sljedeća: koje je značenje društvene akcije; značenje ograničavajućega utjecaja društvene strukture na djelatnosti pojedinca; uvjeti postojanja društvenoga uređenja i društvene organizacije (na temelju konsenzusa ili prisile); značenje društvenih promjena, društvenih procesa i okoline koji stalno dovode u pitanje krhki sustav društvenih odnosa, a temelje se na nejednakosti, od-

nosno na nejednakoj raspodjeli moći što je razlog za destabilizaciju društvenih odnosa i sustava u organiziranim sukobima i individualnom otporu.

Medicinsku sociologiju zanima svjesna djelatnost ljudi, njihov odabir te način ponašanja i iskustvo s bolesti. Za utemeljenje i razvoj opće teorije zdravlja i bolesti u društvu rabe se tri razine analize:

1. iskustva zdravlja i bolesti iz perspektive pojedinca,

2. društvena konstrukcija bolesti (kad liječnik klasificira i kontrolira pojedinca u zdravstvenim institucijama),

3. društvena organizacija sustava zdravstvenoga osiguranja, njegov odnos prema državi i gospodarstvu te problemi društvenih nejednakosti unutar pojedinih društava i između različitih društava.

Na taj način sociologija pridonosi medicinskom razumijevanju društvenih uzroka bolesti i omogućuje uvid u bolesnikovo iskustvo u bolesti. Ona, također, pridonosi poboljšanju sposobnosti zdravstvenih djelatnika za suradnju s bolesnikom, ali im omogućuje i nov pogled na ulogu birokracije u sustavu zdravstvenoga osiguranja. I, prije svega, otkriva određene dimenzije zdravlja i bolesti koje su u medicinskom modelu nevidljive. Ovdje je zanimljivo istaknuti da niti jedan sustav zdravstvene zaštite ne plaća razgovor liječnika i sestre s pacijentom kao ostale djelatnosti, iako je to sve potrebnije.

U drugom poglavlju (*Društvo i zdravlje*) autorica ističe da je cilj medicinske sociologije istaknuti povezanost zdravlja, prikazanoga objektivnim pokazateljima kao što su smrtnost, obolijevanje i očekivana duljina života, društvenim promjenama i strukturnim osobinama određenoga društva. Posebno se to odnosi na društvo u ko-

jem je društvena moć neravnopravno podijeljena, a oni koji je posjeduju žele sačuvati društveno uređenje koje funkcionira u njihovu korist. U takvim slučajevima viši slojevi društva imaju na raspolaganju sredstva kojima učvršćuju, održavaju i reproduciraju svoj položaj odupirući se zahtjevima nižih slojeva za promjenom postojećega stanja. Viši slojevi čuvaju svoj privilegirani položaj intenzivnim međusobnim odnosima, izrazitom statusnom identifikacijom, upravljačkim sposobnostima i tehničkim sredstvima kao što su država, pravo, školstvo, masovni mediji i drugim institucijama općedruštvenoga interesa koje u velikom opsegu funkcioniraju u interesu samo viših slojeva društva. Za razumijevanje ovih procesa i njihova utjecaja na zdravlje/bolest autorica ukazuje na teoriju socijalnoga darvinizma, marksističke poglede i teoriju modernizacije.

Nadalje, ona ističe da su za pitanje zdravlja i bolesti posebno važni procesi modernizacije i druge karakteristike modernoga društva te njihove posljedice u koje ubraja:

- promijenjen odnos u broju rođenih i umrlih,
- visoku geografsku i radnu mobilnost,
- podjelu rada na radno i slobodno vrijeme,
- dominaciju atomizirane obitelji,
- povećavanje količine znanja,
- gubljenje društvenoga utjecaja religije,
- diferencijaciju, specijalizaciju i profesionalizaciju društvenih uloga,
- promjenu ljestvice društvenih vrijednosti (npr. kada želja za uspjehom postaje najvažnija),
- nestabilnost i promjenjivost modernih društava,
- postojanje ideološkoga pluralizma,
- veću socijalnu mobilnost,
- veći životni standard,
- afirmaciju demokracije na političkom području što podrazumijeva jednakost i participaciju.

Ti društveni procesi prožeti su odustajanjem od objektivnoga, znanstvenoga bavljenja bolešću i afirmiraju subjektivni odnos prema zdravlju. Snaga medicine ustupa mjesto raznolikim pristupima. Smanjuje se moć medicinske profesije. Profesionalno i ekspertno znanje gubi dominantni položaj. Afirmira se pojam razlika umjesto pojma nenormalnosti te pluralizam umjesto profesionalne moći. Međutim, uspješnost na bolest usmjerene medicine ne može se opovrgnuti. Unatoč sve većoj pozornosti okrenutoj zdravlju, promaknuću zdravlja i stilu života, ona predstavlja najutjecajniji oblik znanja, bez obzira na sve prisutniju sumnju i skepticizam u društvu.

Autorica ističe da su u svim društvima zdravstveno najugroženiji pripadnici najnižih slojeva koji istodobno imaju i najslabiji pristup zdravstvenoj skrbi. Istraživanja u Sloveniji ukazuju na istu raspoređenost zdravlja i bolesti kao i primjerice u V. Britaniji gdje na takvo stanje utječu prije svega ekonomski položaj te prirodna i društvena okolina (siromaštvo, nezaposlenost, nekvalitetna prehrana, niska razina socijalne sigurnosti, zagađenost okoline i sl.).

Kao posebni sociološki problem ona ističe pitanje starenja, umiranja i smrti kao važnih područja u medicinskoj sociologiji. Sociološko proučavanje starosti je novija društvena znanost unutar koje postoje različite teorije: teorija rasterećenja, aktivnosti, stratifikacijska teorija, teorija kontinuiteta, modernizacijska i konfliktna teorija. Posebno mjesto zauzima odnos prema starenju i umiranju na zapadu, prije svega u SAD-u i V. Britaniji gdje samopoštovanje u velikom opsegu ovisi o socioekonomskom stanju starijih osoba (navodi da u nji-

hovim bolnicama umire između 57 posto i 80 posto građana).

U trećem poglavlju (*Zdravstveni rad*) autorica ističe da je zdravlje višedimenzionalna i dinamična pojava te da stoga ono ne može biti djelokrug samo jednoga zdravstvenoga područja. Naime, za nju su važne dvije vrste zdravstvenoga rada. Prvo, najveći dio zdravstvenoga rada realiziraju osobe koje nemaju službeni naziv "zdravstveni djelatnik" i izvan su zdravstvenih ustanova. Taj se rad realizira kod kuće, u obiteljima, radnim organizacijama, lokalnim zajednicama i u organima vlasti koji prihvaćaju političke odluke što ima izravan utjecaj na zdravlje građana. Drugo, osim takve vrste zdravstvenoga rada, postoji i zdravstveni rad u zdravstvenim ustanovama koji je društveno reguliran i profesionaliziran, a posebno je važna ona djelatnost koja se odvija u temeljnoj zdravstvenoj instituciji – bolnici.

Kad govori o današnjoj slovenskoj obitelji, autorica ističe da ona broji 3,1 člana te da se povećava broj kućanstava s jednim članom, a smanjuje broj novorođenih. Žene čine polovicu radne snage, što govori da su gotovo sve zaposlene, a osim toga čeka ih većina (oko 85 posto) rada kod kuće. I zdravstveni odgoj i briga za bolesnoga člana obitelji posao je Slovenke, kao i odgovornost za higijenske navike djece, zdravu prehranu, cijepljenje, pripremu za školu, a prema mišljenju dr. Janeza Rugelja, žene su navodno krive i za alkoholizam u muškaraca.

Procesu profesionalizacije zdravstvenih djelatnika autorica pridaje posebnu pozornost. Ona ističe da je za profesionalizam zdravstvenih djelatnika nezaobilazan etički vidik prema kojemu se interesi pacijenta stavljaju ispred vlastitih, odnosno profesionalnih. Međutim, empirijska istraživanja ponašanja profesionalaca u zdravstvu pokazuju da to vrijedi na načelnoj razini, ali ne i na razini konkretnoga ponašanja. Profesionalna etika ponaša se kao ideologija kad pridonosi pozitivnoj slici profesije radi lakšega ostvarivanja vlastitih interesa. Međutim, tendencija druge polovice XX. stoljeća je želja za povećanjem društvenoga nadzora profesionalaca što

proizlazi iz zahtjeva klijenata (pacijenata) te broja sudskih tužbi protiv liječnika koje sudovi, primjerice u SAD-u, po pravilu rješavaju u korist pacijenata.

Autorica zaključuje da se iz kritike "starog" profesionalizma razvija nova paradigma organizacije rada zdravstvenih profesionalaca u smislu "demokratskog" profesionalizma koji podrazumijeva partnerstvo i participaciju svih osoba koje sudjeluju u oblikovanju novih mehanizama odlučivanja i planiranja. Za novi profesionalizam je karakteristično uključivanje primatelja usluga (pacijenata) i afirmiranje komunikacije umjesto distancije u odnosu profesionalca s pacijentom.

Posljednje pitanje kojim se autorica bavi je bolnica kao ključna zdravstvena ustanova. Analizirajući njezin položaj u povijesti i u suvremenom društvu, ona zaključuje da je tip bolnice uvijek ovisio o modelu društva u kojem je djelovala. To navodi na zaključak da društveno-političko okruženje u kojem medicina djeluje u sve većem opsegu postaje kompleksnije i nesigurnije.

Ovim udžbenikom učinjen je velik korak naprijed. To je korak prema potpunijoj afirmaciji jedne važne, posebne ili specijalne sociološke grane – medicinske sociologije u jednoj postsocijalističkoj državi (Sloveniji), ali ne samo u njoj.

Konačno, entuzijizam, kompetentnost, znanje autorice te njezino poznavanje i uporaba relevantne svjetske literature, najrječitije govori o dosezima ovoga udžbenika. Posebna zasluga knjige jest i u tome što predstavlja popis tema kojima bi se trebali sustavno baviti sociolozi medicine, pridonoseći na taj način afirmaciji ove znanosti u za zdravlje nepovoljnim uvjetima tranzicijskoga društva.

Mirko Štifanić

CROATIA IN THE MIDDLE AGES: A CULTURAL SURVEY

Urednik Ivan Supićić, priredila
Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti

Philip Wilson Publishers, London i AGM,
Zagreb, 1999., 624 str.

Nazivi koji se jednom počnu primjenjivati za povijesna razdoblja sličje pomalo nadimcima koji se odnose na ljude: kada jednom uhvate korijen, vrlo ih je teško promijeniti, makar možda nisu točni i pogodni. Kad se govori o srednjem vijeku, obično se misli na neko "mračno doba" između kulture i umjetnosti antike i ponovnoga buđenja umjetničkoga stvaralaštva u renesansi. Gotovo je nastala i sačuvana dogma o iznimnoj važnosti renesanse za povijest umjetnosti kao kulturnom procvatu nakon "tmurnoga" srednjeg vijeka. Ipak, stajališta o srednjem vijeku bitno su se promijenila te se o njemu sada govori kao o "razdoblju širenja i jačanja vjere" (*re-ligere*, ponovno povezivanje s božanskim) u kojem je i te kako bilo jako umjetničko djelovanje (Janson). Takvo je stajalište utemeljeno i na teoriji "integralne progresivnosti" u kojem su sva povijesna razdoblja podjednako važna, ali i na mnogim novijim otvorenijim srednjovjekovne umjetnosti te na njihovu boljem i preciznijem tumačenju.

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti izdala je 1997. godine, zajedno s AGM-om iz Zagreba, vrlo reprezentativnu i zanimljivu knjigu *Hrvatska i Europa: Rano doba hrvatske kulture*. To je štivo nedavno prevedeno na engleski i francuski. Englesko izdanje pod nazivom *Croatia in the Middle Ages: A Cultural Survey*, zajedno s AGM-om izdala je 1999. godine poznata britanska izdavačka kuća Philip Wilson Publishers iz Londona. (U Francuskoj je tu knjigu pod nazivom *Croatie: Tresors de la Croatie ancienne* izdao Somogy, Editions d'Art.)

Predgovor knjizi napisao je vjerojatno najpoznatiji i najveći stručnjak za

srednjovjekovlje Jacques Le Goff (čiju smo knjigu *Civilizacija srednjovjekovnog Zapada*, u izdanju Golden marketinga iz Zagreba, nedavno prikazali u časopisu). Le Goff navodi da su u knjizi autori, svi iz Hrvatske, pokazali iznimno veliku naobrazbu i poznavanje teme te na inteligentan i briljantan način jasno objasnili da je Hrvatska već vrlo rano bila zasebno kulturološko područje, čvrsto povezana sa zapadnoeuropskom civilizacijom. Stoga vjeruje da će ovo djelo još više pridonijeti širem razumijevanju i boljem prihvatanju Hrvatske u europski kulturni krug.

Urednik Ivan Supićić u kraćoj *Napomeni* upozorava na složenost objedinjavanja priloga tridesetorice autora što neminovno podrazumijeva različita viđenja, tumačenja i zaključke u pojedinim dijelovima istraživanja – razlike koje se mogu očekivati – a koje su i dobrodošle.

U dionici *Hrvatska i Europa u Uvodu* Ivan Supek iznosi kratku povijest Hrvatske, ne zadržavajući se samo na srednjem vijeku već tumači novija zbivanja i pojedince iz Hrvatske koji su u najvećoj mjeri ostvarili kulturne prinose svjetskoj civilizaciji poput Marulića, Gundulića i Lucića. Supek podsjeća da su Hrvati bili i ostali otvoreni na utjecaje izvana, ali su isto tako mnogo puta u svojoj povijesti bili zanemarivani i zaboravljani baš onda kad im je pomoć najviše trebala.

Dio *Hrvatska u europskoj povijesti i kulturi* započinje prilogom Ivana Supićića u kojem autor, pozivajući se na Henrika Hegera (profesora francuske srednjovjekovne književnosti na Sorboni), podrobno navodi posebnosti Hrvatske, različitosti odrednica njezina društvenog i političkog života te njezine odnose s drugim područjima koja mogu biti prostorno bliska ili udaljena. Veću pozornost autor posveću-

je novijim povijesnim i kulturnim zbivanjima te svim teškoćama koje je Hrvatska prošla u XX. stoljeću. Stupanjem na zapadnoeuropsku političku scenu, Hrvati su postali sastavni dio njezina kulturološkog razvoja, ili prihvatanjem zapadnoeuropskoga kulturnog obrasca ili vrijednostima vlastitoga prinosa. Hrvatska predromantička umjetnost, kao osebujan proizvod ranosrednjovjekovlja naših prostora, zasluhuje po mišljenju Supićića sigurno više pozornosti i u povijesti europske umjetnosti u cjelini. Andre Mohorovićić u prilogu *Hrvatska – kulturni i povijesni identitet* daje kraći pregled povijesnih temelja tisućljetne samostalnosti hrvatske kulture. Mohorovićić razmatra značenje naroda i kulture te iznosi zbivanja od pretpovijesti do srednjega vijeka te od renesanse do današnjih dana. Autor zaključuje da su stvaralačke sposobnosti mnogih hrvatskih umjetnika i znanstvenika, kao i njihovi mnogi susreti i suradnja širom svijeta, postali temelj hrvatske prisutnosti i značenja u europskoj kulturi u širem smislu.

Prilozi četvorice autora sadržani su u dijelu o hrvatskom prostoru u antičkoj klasici i srednjem vijeku. Marin Zaninović piše o značenju Ilira na hrvatskomu tlu. Riječ je o najstarijem povijesno zajamčenom stanovništvu Balkana koje je u nekim predjelima očuvalo identitet i do ranoga srednjeg vijeka. Pojam Ilira na području ranosrednjovjekovne Hrvatske nije jednoznačan već obuhvaća veći broj etničkih, posebice jezično i kulturno bliskih indoeuropskih plemena. Tako su, na primjer, na području današnje Istre živjeli Histri (koji nisu bili Iliri), Liburni duž Primorja i dalmatinske obale, južnije do Cetine i Livanjskoga polja obitavali su Delmati, u području donjega toka Neretve živjeli su Daorsi, dok je samo ušće bilo pod vlašću Ardijejaca. Područje današnje Like i zapadne Bosne do rijeke Une naselili su Japodi, poznati po kacigama s resama za koje se vjeruje da su preteče kapa koje se i danas nose u Lici te području Šibenika i Drniša. Zaninović obrazlaže veze i odnose Ilira s Rimljanima te iznosi mnoge zanimljivosti po-

put važnosti pomoraca iz Ravene u koloniziranju Siska, gdje su nekadašnji morski vukovi imali odlučujuću ulogu u razvoju riječne plovidbe. O značenju ostavštine Grka i Rimljana na našim prostorima piše Bruna Kuntić-Makvić. Autorica navodi da su se Hrvati doselili na prostor između dvije antičke civilizacije koje su tu ostavile mnoge dokaze svoje prisutnosti. Kao novopridošli, Hrvati su spoznali važnost antičke ostavštine i bili voljni prihvatiti mnoge vještine starosjedilaca, ponajviše političke i administrativne prirode, ali su isto tako nastojali očuvati vlastiti identitet i poštivanje svojih prava. Iako je hrvatski rani srednji vijek bio u velikoj mjeri oslonjen na antičke tradicije, odlučujuće je što je glavnu ulogu u njemu imalo slavensko – hrvatsko stanovništvo. Mate Suić izlaže kontinuitet antičke urbane civilizacije u Hrvatskoj koja nije bila vezana samo uz jedno gradsko središte već je bila prisutna u središnjoj i južnoj Dalmaciji (prije svega u Zadru, Trogiru i Splitu), ali i u Istri (Pula) te u kontinentalnom dijelu zemlje. Istina, Hrvati u početku nisu stanovali u gradovima (u njima su ostali starosjedioci iliroromansko stanovništvo, u početku pod bizantskom vlašću), već su živjeli izvan njih, ali to nije značilo da nisu postojale gospodarske i društvene jake veze grada i okolice. Posebno je zanimljiv i specifičan slučaj Splita u kojemu se reprezentativna Dioklecijanov palača pretvara u ranosrednjovjekovni grad, vrlo važan za hrvatsku povijest. Vladimir Sokol svoj je prilog posvetio arheološkom naslijeđu ranih Hrvata koje dijeli na obalni i kontinentalni, slavonski dio. Na litoralnom području pronađeno je mnogo grnčarije i stakla, kao i ukrasnih predmeta te oružja i opreme za konje (ostruga i slično) koji nimalo ne zaostaju u zanat-

skom i umjetničkom izričaju za sličnim predmetima iz ostalih dijelova Europe toga doba. Posebno su lijepe naušnice trojagodnoga i grozdolikoga tipa (sa zvjezdolikim privjeskom), izrađene kvalitetnom zlatarskom tehnikom od plemenite kovine. U unutrašnjosti se ističu karolinški mačevi, nastali oko 800. godine, čije su korice ukrašene broncom. Sve je to dokaz konjunktura i bogatstva koje je postojalo na ovim prostorima.

Dio knjige pod nazivom *Postanak društva, države i religije* započinje tekstom Radoslava Katičića o podrijetlu Hrvata. Autor polazi od metodoloških pretpostavka u kojima upozorava na opasnosti od ideoloških tumačenja i pritisaka. Od pisanih izvora posebnu pozornost posvećuje zapisima bizantskoga cara Konstantina Porfirogeneta (913.-959.) koji je u poglavljima 29. i 31. djela *De administrando imperio* podrobnije opisao odnose bizantskoga cara Heraklona iz VII. stoljeća i njegovo dopuštenje Hrvatima da se nastane u području pod njegovom vlašću. Katičić vrlo utemeljeno i kritički razmatra različite teorije o podrijetlu Hrvata i zaključuje da to i dalje ostaje važan predmet znanstvenih istraživanja. U tome je važno razlikovanje znanstvenih modela i mobiliziranoga "ideologizma" svakodnevnih, ponajviše političkih pritisaka. Ivo Goldstein u tekstu pod nazivom *Između Bizanta, Jadrana i središnje Europe* ističe isprepletenost helenskih i rimskih utjecaja na hrvatsku kulturu na koje je još kršćanstvo stavilo neizbrisiv pečat. Hrvatska povezanost sa Zapadnom Europom pojačana je tijekom IX. stoljeća što je u velikoj mjeri učinak bržega gospodarskog razvoja proteklih vremena i neposrednijega političkog, kulturološkog i ekonomskog uključivanja Hrvatske u zapadnoeuropsku zajednicu. Pokazatelj razvoja Hrvatske u to vrijeme je pojačano širenje kršćanstva koje su Hrvati relativno lako prihvatili bez većih sukoba, što nije bio slučaj u drugih naroda (Mađara, Bugara) toga doba. Tomislav Raukar u članku *Zemlja i društvo* piše o Hrvatskoj kao granici, ali i mostu između Istoka i Zapada. U ranom sred-

njem vijeku proces teritorijalnoga ustrojanja i društvene izgradnje u Hrvatskoj sastojao se od spajanja heterogenih etničkih, kulturoloških i političkih činitelja i njihova oblikovanja u jedinstveno kraljevstvo. Taj proces nije bio lagan i brz, a zlosretni pojedinci morali su se prodavati u roblje u godinama gladi i neimaštine. O hrvatskoj državi za vrijeme vladavine knezova i kraljeva hrvatske krvi piše Lujo Margetić. Kako su gradovi bili središta gospodarskoga, političkoga i kulturnoga života, a i mjesta očekivanoga bogatstva, hrvatski su ih vladari nastojali privesti pod svoju vlast. Ipak, uspijevali su to vrlo teško, a često i neuspješno, tako da su dalmatinski gradovi uglavnom dugo ostali pod (formalnom) vlašću dalekoga bizantskog cara. Zlatno doba hrvatske države i vrhunac hrvatskoga ranog srednjovjekovlja bilo je vrijeme vladavine Petra Krešimira IV. i Dmitra Zvonimira kada je *Regnum Croatiae et Dalmatiae* uživalo puno međunarodno priznanje i papinu zaštitu. Franjo Šanjek objašnjava položaj crkve i značenje kršćanstva u Hrvatskoj. Ne može se sa sigurnošću točno utvrditi kad je započelo pokrštavanje Hrvata, a postoje i različiti stavovi jesu li prvi misionari došli od VII. do IX. stoljeća iz Rima u područje Istre, srednje i južne Dalmacije, ili su točni drugi navodi po kojima su misionari možda pristigli iz Bizanta (Carigrada) ili iz franačkog kraljevstva (približno iz današnje Austrije). Kršćanstvo je bilo razvijenije u gradovima i uz glavne prometne tijekove, ali izvan njih njegov je utjecaj bio mnogo slabiji. Ujedno, rimska je crkva zahtijevala sve obrede na latinskom, čemu se jako protivilo lokalno glagoljaško svećenstvo, vezano uz narod. Usprkos strogim ponovljenim zabranama "pod prijetnjom izopćenja" crkvenoslavenske liturgije, crkvene su vlasti morale,

na kraju, prešutno priznati poraz te je papin izaslanik Girard iz Ostije, na sinodi održanoj 1074.-1075., rehabilitirao glagoljaše. Šanjek objašnjava i ističe značenje svećenstva u izgradnji hrvatske kulture te u izobrazbi i znanosti u kojima je posebno važan Herman Dalmatinac, filozofski pisac, astronom-astrolog i prevoditelj s arapskoga na latinski iz XII. stoljeća.

Slijede četiri rada obuhvaćena pod nazivom *Izvori i zapisi*. Mirjana Matijević-Sokol piše o značenju latinskih zapisa na hrvatskom tlu te navodi da je još uvijek nužno utvrditi koji su čimbenici bili posebno važni pri stvaranju tako bogate latinske ostavštine u kamenu. Za pojedine teorije važan je utjecaj romanskih gradova na obali kao središta latinske pismenosti, a to bi se možda moglo objasniti i političkim razlozima i približavanjem Hrvatske Karolinškom Carstvu nakon mira u Aachenu 812. godine. Ujedno, ne smije se zanemariti dolazak i utjecaj benediktinaca koji su bili nositelji pismenosti i općenito kulture u cijeloj srednjovjekovnoj Europi, pa i u Hrvatskoj. Prilog nedavno preminuloga Branka Fučića posvećen je kulturnoj ostavštini na glagoljici i ćirilici te tumačenju i značenju većega broja glagoljaških spomenika, poput Valunske i Bašćanske ploče, Plominskoga i Krčkoga natpisa te Senjskoga ulomka. Bašćanska ploča, iako i nije najstariji sačuvani, sigurno je najvažniji i najduži hrvatski glagoljaški spomenik, uvelike karakterističan proizvod ovih prostora. Dvojezično napisana (na latinskom i hrvatskom), Valunska ploča nastala krajem XI. stoljeća potvrđuje skladnog suživota dviju narastajućih pismenosti. Jakov Stipišić piše o Hrvatskoj u diplomatskim izvorima do kraja XI. stoljeća te navodi da su diplomatski materijali u Hrvatskoj, kao i u drugim srednjovjekovnim državama, bili sačuvani u mnogim različitim oblicima i zbirkama, ali nažalost, vrlo ih je mali broj ostao u izvornom obliku. Posebno su zanimljiva i važna pisma koja su pape slale hrvatskim vladarima i crkvenim dostojanstvenicima, poput pisama pape Ivana VIII. princu Domagoju (približno 873. godine) i

Branimiru (iz 879. godine) koja potvrđuju jake diplomatske veze. Miroslav Kurelac, izlažući o narativnim izvorima, podrobnije objašnjava nastanak *Legendi i života svetaca* koje je oko 1060. godine izradio veliki znalac grčkoga i latinskoga Adam iz Pariza, na zahtjev splitskoga nadbiskupa Lovre. Iz XII. stoljeća ističe se Korčulanski kodeks (za koji se vjeruje da ipak potječe iz Splita) u kojem se objašnjava dolazak Teuza, izaslanika pape Aleksandra II. zaduženoga za rješavanje pitanja ženidbe svećenika i sklapanja braka između rođaka.

Radovi trojice autora sadržani su u dijelu knjige pod nazivom *Jezik i literatura*. Prilog Radoslava Katičića započinje navodom da je u dalmatinskim gradovima (prije svega Splitu i Saloni) sigurno nastavljena tradicija antičkih religijskih tekstova, ali su nakon toga uslijedila dva mračna stoljeća (sedmo i osmo) u kojima je prilično zamro kulturni život. Stanje se mijenja dolaskom "lutajućeg monaha" Gottschalka koji je stigao u hrvatske krajeve sredinom IX. stoljeća te tu bio prvi vjesnik karolinške renesanse i novoga europskoga kulturnog vala. Karolinška se obnova može nazvati prvom i na neki način najvažnijom fazom stvarnog sjedinjavanja keltsko-germanskoga duha s duhom sredozemnoga svijeta. Prve hrvatske knjige potječu iz prve polovice XI. stoljeća i dar su nepoznatoga vladara benediktinskom redu za crkvu vezanu uz samostan Sv. Krševana u Zadru. Katičić u završetku svojega priloga ističe postojanje i važnost jezičnoga i kulturnoga pluralizma u Hrvatskoj (ponajviše isprepletanje i međusobni utjecaj hrvatskoga i latinskoga), posve oprečnoga etničkom monizmu karakterističnom za nacionalistički romantizam. Eduard Hercigonja piše o povijesnom okružju te o širenju glagoljice i značenju glagoljaša u ranosrednjo-

vjekovnoj Hrvatskoj. Iako je jedno od najvažnijih obilježja glagoljaša njihovo odbijanje da prihvate latinski kao isključivi jezik vjerskih obreda, nikada nije dolazila u sumnju njihova odanost Svetoj stolici u Rimu te spremnost prihvaćanja naprednih kulturoloških i literarnih utjecaja sa Zapada. Glagoljaši su vrlo brzo, među prvima u Europi, započeli tiskati knjige, i to samo 30 godina nakon Gutenbergove *Biblije*. Hercigonja navodi da su se na našim prostorima u ranom srednjem vijeku upotrebljavala tri pisma (latinica, ćirilica i glagoljica) i tri jezika (latinski, crkveni staroslavenski i hrvatski – čakavski dijalekt), a glagoljaši su bili vrlo važni u afirmaciji narodnoga, hrvatskoga jezika. O značenju i podrijetlu imena lokaliteta i gradova u srednjem vijeku piše Petar Šimunović. Autor navodi mnogo naziva koji svoje podrijetlo vuku iz antičkoga doba, ali i onih koji su vjerojatno nastali nakon dolaska Hrvata. Oko dalmatinskih gradova i na otocima postoji mnogo crkava, zemljišnih posjeda i naselja koji nose podjednaka imena, a takav simbiotski fenomen može se dogoditi samo u slučaju neposrednoga jezičnog kontakta i na mjestima koja dijele odgovarajuće toponime.

Šestorica autora u knjizi pišu o lijepim umjetnostima. Radovan Ivančević objašnjava nepoznavanje i krivo tumačenje hrvatske srednjovjekovne umjetnosti čak i od nekih najvećih autoriteta povijesti umjetnosti kao što su A. Riegl, M. Dvoržak i J. Strzygowski. Posljednji od njih, profesor početkom XX. stoljeća u Grazu i Beču, tvrdio je da su neposredan utjecaj na starohrvatske spomenike, pogotovo crkve, imale vjerske drvene građevine iz tisućama kilometara udaljene Norveške, nastale stoljećima kasnije. Trebalo je mnogo znanstvene i ljudske hrabrosti hrvatskoga povjesničara umjetnosti Ljube Karamana da utemeljeno pobije takve krive navode, ali nažalost, njegov rad kao i umjetničko stvaralaštvo na našim prostorima (poput crkve Sv. Trojstva – poznatije kao Sv. Donat u Zadru) ostali su nepoznati europskoj stručnoj i široj javnosti. Tomislav Marasović podrobnije piše o predromaničkoj

arhitekturi u Hrvatskoj te izlaže dostignuća urbanizacije u gradovima i naseljima, ostvarenja rezidencijalne i vjerske arhitekture. Gradovi su postali središta zbivanja, a Marasović odvojeno razmatra gradske cjeline koje potječu iz antike i nastavile su živjeti u ranom srednjem vijeku od središta koja su izgrađena početkom srednjega vijeka bez važnijih urbanističkih tradicija. U izgradnji vjerskih objekata posebno je važan uspješan spoj arhitektonskih utjecaja Istoka i Zapada koji se ponajbolje očituje u crkvi Sv. Nikole u Splitu. Ivo Petricioli, pišući o predromaničkom kiparstvu, ističe važnost fragmentarnih skulptura iz dalmatinskih gradova i u početku promatranog razdoblja određenoga antiklasicizma, odnosno zanemarivanja volumena i prostora, te nestajanje ljudskog lika kao teme umjetničkog izražaja. Nakon naglasaka na pleternu ornamentiku (od VIII. do kraja X. stoljeća), približno u prvoj polovici XI. stoljeća naracija i voluminoznost, kao i ljudski lik i figuralne kompozicije vraćaju se u kiparstvo što se najbolje vidu u reljefima s biblijskim prizorima u crkvi Sv. Nediljice u Zadru. O slikarstvu kao nadopuni ranosrednjovjekovne arhitekture piše Igor Fisković. Postupno se u slikarstvu napušta bizantska strogost i jednoobraznost i prihvaćaju se zapadnjački stilistički koncepti naglašene dinamike. Posebno lijep primjer je slikarsko stvaralaštvo iz XI. stoljeća u crkvi Sv. Ivana na otoku Šipanu gdje se očituje utjecaj ravenske tradicije, ali i lokalna umješnost usklađivanja tamnih i svijetlih boja. S vremenom će se slikarstvo osloboditi ograničenja crkvenih zidova ili stranica knjiga, što će još više pomoći njegovu razvoju i izražajnosti. Mladen Pejaković, objašnjavajući važnost simbola i njihovo značenje, navodi prividno nepoštivanje reda i simetrije u predroma-

ničkim crkvama na našem prostoru. Tek podrobnijim razmatranjem rasporeda i broja prozorskih otvora spoznaje se da se svjetlost sunčanih zraka ne raspršuje slučajno i ne dopire do udaljenih dijelova građevine, već se namjerno usmjerava na određeno mjesto u crkvi, ovisno o kretanju sunca i crkvenom blagdanu koji se slavi. Jednostavni beskonačni čvor na reljefima ne znači slabu maštovitost umjetnika, već simbolizira slijed naraštaja, nastajanje i uništavanje, krštenje i uskrsnuće. Posljednji prilog u dionici knjige vezane uz lijepe umjetnosti je rad Anđelka Badurine o iluminiranim rukopisima, izrađenima u Hrvatskoj, od kojih je veći dio danas u inozemstvu. Posebno su lijepi *Scriptura Sacra* iz XI. stoljeća iz Franjevačkog samostana u Šibeniku i *Splitski evanđelistar* koji se čuva u riznici Splitske katedrale. U prepisivačkoj djelatnosti prednjače benediktinci te se na više mjesta osnivaju samostanski skriptoriji u kojima se piše karolinom i beneventanom. U samostanu Sv. Nikole u Osoru nastaje krajem XI. stoljeća *Osorski evanđelistar*, a u Zadru *Vekenegin evanđelistar* koji je danas u Bodleian Library u Oxfordu.

U dva kraća priloga posvećena *Glazbi* Stanislav Tuksar piše o prvim stoljećima hrvatske glazbe, a Jerko Bezić o glagoljaškom pjevanju. Nažalost, osim manjega broja zapisa, danas se malo neposredno zna o kompozitorima i izvođačima te glazbe. O značenju glazbe posredno se može spoznati iz zapisa Ivana Đakona o priredbama upriličenim venecijanskom duždu Petru Orseolu II. koji je došao u hrvatske krajeve oko 1000. godine, odnosno iz bilježaka kardinala Bosona koji je pratio papu Aleksandra III. u njegovu (nevremenom uzrokovanom) doplovljavanju u Zadar. Stanovnici su za vrijeme četverodnevnog boravka 1177. godine papu pratili pjesmom *in eorum slavica lingua* (na njihovu hrvatskom jeziku) i zaželjeli mu sretan put do samostana Sv. Nikole na Rialtu u Veneciji gdje se trebao sastati s carem Friedrichom Barbarossom I. radi sklapanja mirovnoga ugovora.

Nikola Vitov Gučetić O USTROJU DRŽAVA

Golden marketing, Narodne novine,
Zagreb, 2000.

Knjiga završava radovima Zarka Dadića o hrvatskom prinosu ranosrednjovjekovnoj znanosti i umjetnosti te Mirka Mirkovića o Hrvatskoj na zemljovidima iz 1154. godine arapskog kartografa Idrisia koji ih je izradio po nalogu normanskoga vojvode Rogera II. Dadić navodi da na posudama za sol od jelenjega roga, pronađenim u Ninu i Ivoševcima kod Knina, postoje šare iz kojih se po pravilnom ustrojstvu ornamentike jasno uočavaju ideje ritma i simetrije te rano poznavanje kružnica, pravokutnika i drugih geometrijskih likova. Vrlo korisni prilozi knjizi su kronološki pregled zbivanja u Hrvatskoj i drugim zemljama od VI. do kraja XII. stoljeća te imen-sko kazalo.

Kako se Hrvatska sve više uključuje u svjetske integracijske procese, tako neminovno nestaju način života, običaji i sve drugo što ima korijen u srednjem vijeku. Baš je zbog toga potrebno nastaviti sa sustavnim istraživanjima ovoga razdoblja naše povijesti i kulture koja će biti lišena ideoloških dogma i oslobođena političkih pritiska da bi se ostvarili *navodni željeni* znanstveni rezultati.

Hrvatska predromanička umjetnost bez sumnje zaslužuje odgovarajuće mjesto u cjelokupnoj europskoj povijesti umjetnosti u kojoj je dosad bila nepravедно zapostavljena. Ta vrijedna knjiga koja obuhvaća priloge mnogih autora i njihova različita viđenja, a sadrži i iznimno lijepe fotografije mnogih umjetničkih djela, sigurno će u tome biti vrlo korisna. Možemo se nadati da će i ostala izdanja edicije *Hrvatska i Europa: Kultura, znanost i umjetnost*, koja je započela s ovim štivom, biti na tako visokoj razini.

Predrag Bejaković

Renesansni pisac i njegovo djelo nastaju u doba proturječnosti, različitosti i sukoba kakvima oskudijeva suvremeni svijet u kojemu vladaju monokulture demokracije i prividne demokracije. Sukobi potaknuti razlikama u vjeri koji vrhunac doživljavaju u doba tridesetogodišnjega rata (1618.-1638.) samo su najočitiji primjer napetosti epohe. No, renesansa je i doba velikih sinteza na području umjetnosti i filozofije u kojima se pokušava ostvariti jedinstvo kršćanske vjere i ponovno oživiljenoga interesa za čovjeka pri čemu se uzor za to nalazi u antičkim djelima. U svim tim kretanjima vremena sudjelovao je i Nikola Vitov Gučetić sa svojim uistinu golemim opusom kojemu na čelu stoji djelo *Dello stato delle Repubbliche/O ustroju država*.

Razumljivo je da se Gučetić u doba velike političke nesigurnosti, uzrokovane stalnim međusobnim sukobima mnogobrojnih europskih država i državnica, pri čemu je Dubrovnik, s obzirom na vlastito susjedstvo (Otomansko i Habsburško Carstvo), nailazio na drukčije okolnosti koje su rezultirale istim problemima, odlučio na pisanje djela u kojemu razmatra najpri-mjereniji, tj. najstabilniji oblik vlasti. On se tako našao u dugom nizu pisaca koji su, potaknuti istom problematikom, pisali slična djela. Njihovi tragovi i utjecaji daju se iščitati iz Gučetićeve djela na osnovi kojega se može zaključiti da od suvremenih autora najveći utjecaj na njega imaju Francuz Jean Bodin i Francesco Patrizi iz Siene (ne naš Frane Petrić). Zanimljivo je da Gučetić nigdje u knjizi ne navodi svojega imenjaka Machiavellija, iako je za njega sigurno morao znati. Ne samo da Machiavellijevo ime i djelo nije spomenuto nego se Gučetićevo djelo i idejno razlikuje od njegova. Za razliku od okrutnoga

svijeta u kojemu vlada machiavelistički vladar, u Gučetićevoj knjizi nalazimo "svojevrnsni optimizam" (M. Šišak, Nikola Gučetić i njegova teorija države, u: *O ustroju država*, str. 24) kako bi upravitelji država mogli vladati na način koji bi bio na dobrobit i vladara i njegovih podanika te države u cjelini. No, taj optimizam ne prelazi u utopizam kakav nalazimo kod Th. Morusa i T. Campanelle. Korijen toj političkoj odmjerjenosti možda bi se mogao pronaći u političkoj praksi dubrovačkih političara/trgovaca kojima je i Gučetić pripadao.

Kao što je rečeno, Gučetić je u pisanju svojega djela bio pod snažnim utjecajem nekih od svojih suvremenika koje obilno citira, preuzima i uklapa u cjelinu svoje knjige. Međutim, glavni autor na kojega se oslanja jest Aristotel i njegov spis *Politika*. On preuzima Aristotelovu podjelu na osam knjiga, tj. na osam dana u kojima se u miru renesansnoga arboretuma vodi razgovor između pisca i Dinka Ranjine, dubrovačkoga pjesnika koji u dijalogu ima samo fiktivnu ulogu. Preuzimajući Aristotelovu organizaciju i podjelu tematike i usvajajući velikim djelom Aristotelova stajališta kojima se tek rijetko suprotstavlja, uglavnom nadopunjavajući ih daljnjom argumentacijom ili suvremenim primjerima, Gučetić se ne odriče u potpunosti ni Platonova naslijeđa. Izuzmemo li samo preuzimanje forme dijaloga, koja je svojstvenija Platonu i njegovoj filozofiji nego Aristotelu, to je vidljivo i iz Gučetićeve pokušaja obrane Platona od Aristotelove kritike provedene u drugoj knjizi *Politike*. Pripisujući Platonov stav o potrebi krajnje unitarne države (na što je usmjerena Aristotelova i Gučetićeva kritika) Sokratu, Gučetić kao Platonov pravi stav navodi njegovo uvelike ublaženo mišljenje izneseno u kasnijem spisu *Zakoni*. Time se pokušava

napraviti sinteza misli dvojice velikih antičkih filozofa koja, nažalost, ne uspijeva, jer se prelako prelazi preko glavnih crta filozofije i jednoga i drugoga mislitelja. Pokušaj takve sinteze može se opravdati općom tendencijom toga vremena da se nakon izmjena epoha u kojima naizmjenice vladaju filozofski sustavi pod utjecajem jednoga ili drugoga filozofa dođe do jedne vječne filozofije. Dodatni poticaj za takvu sintezu Gučetić je sigurno pronašao kod još jednoga antičkoga autora kojega često citira. To je Ciceron koji je mnogo prije Gučetića i renesanse pokušao sinkretistički objediniti Platonovu i Aristotelovu filozofiju.

Razvijajući svoju teoriju države, prvu takvu u povijesti hrvatske politološke literature, Gučetić polazi od Aristotelova stava da je čovjek društvena životinja i da je njegovo obitavanje u državnim zajednicama izraz njegova prirodnog stanja, a ne posljedica neke konvencije. To ustrojstvo u kojemu se istom ostvaruje prava ljudska priroda shvaćeno je kao organsko jedinstvo dijelova. Dijelovi koji čine taj organizam su ljudi koji zauzimaju svaki svoje određeno mjesto unutar državne zajednice, od poljodjelaca i obrtnika do poglavara. Tek njihovom zajedničkom suradnjom može se dosegnuti savršenstvo koje je pojedinac nemoguće jer "cjelina je svagda savšenija od dijelova".

Kako bi se osiguralo skladno funkcioniranje svih dijelova, potrebni su zakoni. Pravednost je ono mjerilo kojemu se moraju prilagoditi zakoni, a prema njima se ravnaju sve stvari unutar političke zajednice. Uz to što su zakoni izraz Božje volje, oni su izraz i vladareve volje. On je katkad sluga, a katkad gospodar zakonima, sve prema potrebi. Gospodar im može biti samo u situacijama u kojima je ugrožena opstojnost države. Inače, vladar postaje tiranin. O tome tko treba vladati državom, odnosno koji je najprimjereniji politički poredak, Aristotel i Gučetić naveliko raspravljaju. Navodeći usporedo političke poretke u mnogim državama, starim i suvremenim, važući njihove prednosti i nedostatke, Gučetić označava republiku kao o-

naj oblik političkoga uređenja koji je na najveću dobrobit svih u državi. Kao primjer u kojemu se oživotvoruje takvo uređenje on uzima Dubrovačku Republiku i njezin model aristokratskoga upravljanja, dakako uz male korekcije. Zajedno s Aristotelom i on smatra da moraju vladati "srednji", posebice u bogatstvu, što se u Dubrovniku nije uvijek poštovalo. Za razliku od svojega uzora, Gučetić smatra da se vladar mora odlikovati vrlinama, kao što je razboritost u najvećoj mjeri, a ne da je tek puka "srednost" koju mogu nadmašiti i njegovi podanici i protivnici. No, različite su vrste vladara pogodne za različite situacije u državi. Dok su oni koji se u najvećoj mjeri odlikuju vrlinama idealni za vođenje države u vrijeme mira, u ratu je važno na čelu države imati čovjeka hrabra i vična oružju. Isto je tako važno da vladar bude izabran, a ne da se određuje po nasljednom pravu ili slučajem.

Važno mjesto u organizaciji svake države ima gospodarstvo, pa stoga i Gučetić posvećuje svoju pozornost tomu području. Razumljivo je da on kao Dubrovčanin najviše pozornosti pridaje trgovini koju dijeli na plovidbu, prijevoz i preprodaju. Želja za zgrtanjem novca, moći i slave leži u čovjekovoj prirodi, no upravo je ona, kada urodi velikim imovinskim i inim nejednakostima, uzrok pobuna i promjena u državama što po Gučetićevim konzervativnim shvaćanjima nikako nije dobro. Glavno oružje u sprečavanju buna on vidi u poštivanju zakona. Ako se želi imati sretna i stabilna država, djeca se moraju krepno odgojiti da se brinu za dobrobit zajednice, čemu Gučetić posvećuje raspravu posljednjega, osmog dana.

Zadivljujuća je količina primjera iz antičke, srednjovjekovne i renesansne povijesti, obilje izreka i citata iz djela mnogo-

brojnih pisaca, pjesnika, povjesničara i filozofa koje Gučetić rabi u ovoj svojoj knjiži. To dodatno iznenađuje uzme li se u obzir da je svu tu naobrazbu on stekao isključivo kod kuće u Dubrovniku, što saznajemo iz obraćanja čitateljima Paola Manuzija, piščeva prijatelja i tiskara njegovih djela, koje se nalazi na kraju knjige. Stoga je potrebno odati priznanje prevoditeljima i priređivaču ove knjige na velikom maru koji su uložili u pronalaženju mjesta iz kojih Gučetić preuzima mnogobrojne citate. Lakšem razumijevanju djela pomaže i uvodna studija Marinka Šiška *Nikola Gučetić i njegova teorija države* u kojoj autor iscrpno prikazuje piščev život, njegovo mjesto unutar političke literature toga vremena i hrvatske političke misli, posebice se osvrćući na neke ključne pojmove Gučetićeve teorije države. Imajući ovu knjigu u ruci i gledajući njegovu bibliografiju, možemo biti poprilično zadovoljni s brojnošću novih izdanja njegovih djela, pogotovo kad se uzme u obzir stanje istraženosti djela drugih hrvatskih renesansnih mislitelja. Nažalost, vrijeme u kojem ćemo imati kritička izdanja njihovih djela još se ne nazire.

Tvrtko Jolić

Harvey S. Rosen JAVNE FINACIJE

Institut za javne financije,
Zagreb, 1999., 623 str.

Želeći hrvatskoj čitateljskoj i akademskoj javnosti omogućiti uvid u najnovija izdanja suvremene svjetske literature o javnim financijama, Institut za javne financije iz Zagreba izdao je hrvatski prijevod knjige Harveyja S. Rosena *Public Finance*, izdavača Irwina McGraw-Hilla iz Bostona. Iako je zamišljena kao udžbenik za studente, knjiga *Javne financije* zbog svoje sveobuhvatnosti, zanimljivosti i aktualnosti također će vrlo dobro doći i aktivnim ekonomistima na području javnih financija.

Harvey S. Rosen, profesor ekonomike i poslovne politike na Sveučilištu Princeton, član je Udruženja ekonometričara i pridruženi član Nacionalnoga ureda za ekonomska istraživanja te je dobro poznat po prinosu na području javnih financija, ekonomike rada i primijenjene mikroekonomike. Od 1989. do 1991. bio je visoki službenik Ministarstva financija u kojemu je radio na poslovima poreznih analiza. Objavljivao je radove u mnogim časopisima (*Econometrica*, *American Economic Review* i *Journal of Political Economy*), a član je uredničkih odbora više časopisa (*Journal of Economic Literature*, *International Tax and Public Finance*, *Regional Science and Urban Economics*). Ovom je knjigom više nego uspješno obavio temeljnu zadaću i zacrtani cilj: povezati ustanove, teoriju i ekonometrijska sredstva u pružanju studentima jasnoga i suvisloga uvida u državnu potrošnju i oporezivanje.

Rosen naglašava i navodi velike promjene koje su posljednjih godina doživjele javne financije na teorijskom području i u istraživanjima. U teorijskom je dijelu ostvareno snažnije povezivanje analize državne potrošnje i oporezivanja s temeljnim ekonomskim kategorijama. Danas postoji obilje literature o optimalnom oporezivanju kojom se nastoji osigurati fiskalno ponašanje države uporabom uobičajenih ekonomskih instrumenata, a ne određivanjem navoljnih "načela" određivanja poreza. U istraživanjima je ostvarena gotovo *revolucija* u primjeni ekonometrijskih metoda mjerenja utjecaja potrošnje i porezne politike na ponašanje pojedinaca i načina na koji država određuje politiku. Svjestan potrebe znanstvene otvorenosti i važnosti transparentnosti u donošenju odluka u uvjetima neminovne prisutnosti ideoloških i vrijednosnih sudova, Rosen jasno navodi probleme vezane uz metodološke i bitne

polemike koji se javljaju u suvremenoj fiskalnoj znanosti.

Knjiga je sastavljena od šest dijelova s ukupno 21 poglavljem. Prvi se dio knjige sastoji od dva kratka poglavlja koja daju širok uvid u ulogu države u ekonomiji, od kojih prvi razmatra utjecaj političkih pogleda na stavove prema javnim financijama, a u drugom je dan kratak pregled djelovanja američkoga sustava javnih financija. Ta dva poglavlja zajedno daju sliku koju je korisno imati na umu dok se raspravlja o raznim pojedinostima u ostalom dijelu knjige. U drugom se dijelu knjige razmatra metodološki instrumentarij koji se upotrebljava u javnim financijama. Tekst obuhvaća metode empirijske (pozitivne) analize (3. poglavlje) i temelje teorije ekonomike blagostanja (4. poglavlje). Usprkos popularnosti tih metoda, one su daleko od savršenosti, a ova poglavlja objašnjavaju njihove manjkavosti i njihovu snagu. Iako te metode mogu biti čak i pogrešne, opće je uvjerenje da su one još uvijek najbolje za proučavanje odnosa između države i gospodarstva.

Ostali dio knjige slijedi uobičajeni način razmatranja državnih rashoda i djelatnosti prikupljanja prihoda. Treći dio knjige bavi se rashodnom stranom proračuna te se objašnjava kako državna intervencija može popraviti razne manjkavosti tržišta čiji rezultati ne moraju biti niti učinkoviti niti pravedni. Podrobno se razmatraju normativna pitanja kako država treba riješiti određeni problem te pozitivna pitanja kako država u stvarnosti mijenja postojeće stanje. U 5. poglavlju ispituju se javna dobra i na primjeru izobrazbe objašnjava njihova važnost. Poglavlje 6. bavi se vanjskim učincima, opisuju se i procjenjuju različiti državni programi, a posebno se razmatraju pitanja zaštite okoliša. U poglavlju 7. raspravlja se koliko je vjerojatno da će političke institucije na tržišne neuspjehe odgovoriti politikama koje potiču učinkovitost opisanu u prethodnim poglavljima. Iduća dva poglavlja (8. i 9.) govore o raspodjeli dohotka, a u konceptualnim pitanjima Rosen pogotovo uspješno objašnjava razloge preraspodjele dohotka. Nakon što je izložio (u 9. poglavlju)

povijesni razvoj programa izdataka za siromašne i sadašnje stanje sustava socijalne skrbi, autor u poglavlju 10. tumači sve teškoće koje nastaju u mirovinskom sustavu te navodi moguće načine njihova rješavanja. Velika izdvajanja za zdravstveno osiguranje i potreba njegove reforme predmet su autorove pozornosti u 11. poglavlju. Analizu javnih izdataka u poglavlju 12. Rosen zaključuje analizom troškova i koristi, teorijski utemeljenim skupom praktičnih pravila za procjenu javnih izdataka.

Četvrti dio knjige (od 13. do 15. poglavlja) daje teorijski okvir za razmatranje oporezivanja te se podrobno raspravlja o postojećim poreznim institucijama u SAD-u. Predmet razmatranja u 13. poglavlju je složena problematika prevladavanja poreza, pri čemu se posebna pozornost daje modelima djelomične i opće ravnoteže. Definiranje i mjerenje viška tereta sadržani su u 14. poglavlju pod nazivom *Oporezivanje i učinkovitost*, dok je 15. poglavlje posvećeno učinkovitom i pravednom oporezivanju, odnosno kako ubrati određeni iznos prihoda uz minimalan višak tereta.

Primjenjujući teorijski okvir iz prethodnoga dijela, u petom se dijelu knjige razmatraju najvažniji načini prikupljanja javnih prihoda. U sljedećih pet poglavlja opisuju se i analiziraju glavni izvori prihoda u fiskalnom sustavu SAD-a. Američki porezni sustav doživio je nedavno nekoliko promjena, gotovo *reforma*, ali važne su izmjene u tijeku i vjerojatno će se brojne izmjene provoditi i u budućnosti, pa se u tekstu raspravlja o nekim glavnim prijedlozima izmjena sadašnjih poreza i o mogućnostima i pravcima budućih poreznih reformi. Kod izlaganja oporezivanja dohotka pojedinca (16. poglavlje) Rosen podrobno istražuje utjecaje na poreznu osnovicu, objašnjava važnost jednostavnosti sustava (odnosno naglašava opasnost od pre-

velike složenosti) i tumači povezanost poreza i inflacije. Iduće, 17. poglavlje razmatra utjecaj poreza na dohodak na mnoge ekonomske odluke poput ponude rada, štednje, odluke o stanovanju i o sastavu portfelja, pa autor navodi da je analiza utjecaja oporezivanja na ponašanje pojedinca najspornija od svih područja javnih financija. U oporezivanju poduzeća (18. poglavlje) objašnjeno je zašto se provodi to oporezivanje, kakva je njegova struktura, a potrebna se pozornost posvećuje prevladavanju i višku poreznoga tereta. Financiranje deficita u kojemu autor objašnjava razliku deficita i duga predmet su 19. poglavlja. Posljednje poglavlje četvrtoga dijela knjige *Porezi na potrošnju i bogatstvo* sadrži i poduže izlaganje o Hall-Rabushkinu proporcionalnom porezu koji je prijedlog privukao veliku pozornost tijekom posljednjih predsjedničkih izbora u SAD-u. Iako Rosen slijedi jedini ispravan put izlaganja u kojem se opisuje svaki pojedinačni porez, ne zaboravlja na njihovu međusobnu povezanost te navodi da se, ako se ne promatraju istodobno svi porezi, dobiva pogrešna slika cjelokupne veličine poreznoga opterećenja. Konačno, šesti je dio (21. poglavlje) posvećen posebnim pitanjima koja se pojavljuju u sustavu saveznih država, a objašnjava financijske odnose između središnje države i nižih razina vlasti. U saveznom sustavu različite vlasti pribavljaju različite usluge za upravne jedinice čije se nadležnosti preklapaju, pa autor, među ostalim, podrobno navodi prednosti i nedostatke (de)centralizacije.

Štivo je organizirano tako da se može proučiti porezna strana (četvrti i peti dio knjige) prije rashodne strane (treći dio knjige). Na isti se način mogu izdvojiti i čitati treći, četvrti i peti dio knjige bez ozbiljnoga gubitka kontinuiteta. U knjizi je za čitatelja koji ne poznaju najbolje mikroekonomiju ili su je pomalo zaboravili dan i dodatak *Nešto osnovne mikroekonomike* koji uključuje modele ponude i potražnje te graničnu analizu. Vrlo je pohvalan i rječnik u kojem je najkraće objašnjeno mnogo složenih pojmova sadržanih u štivu. Osim kazala autora i pojmova, na kraju knjige je i popis predloženih radova vezanih uz pojed-

na poglavlja kojima bi se čitatelji mogli lako služiti.

Ova će knjiga pobuditi interes stručne javnosti u Hrvatskoj, moći će je lako čitati i po njoj učiti studenti višega i visokoga obrazovanja, a sigurno će u čitateljima probuditi želju da više nauče o javnim financijama. Autori u Hrvatskoj također će dobiti *putokaz* kako treba jasno i razumljivo pisati i o najsloženijim financijskim i ekonomskim pojavama. Iako je riječ o tradicionalnoj knjizi posvećenoj *tradicionalnoj* znanosti, kao što su javne financije, Harvey S. Rosen je napisao zanimljiv tekst te uspio na pristupačan način vrlo jasno razložiti i najsloženije financijske probleme. Pritom nimalo nije izgubio vezu sa stvarnošću koju opisuje, tako da su potanko navedene nadležne ustanove i zakonski okviri, a neprestano se ističe veza između ekonomske analize i političkih pitanja. Na ostvarenom rezultatu treba pohvaliti brojniju prevodilačku ekipu i urednicu Katarinu Ott koja je uspjela ujednačiti pojedinačne prijevode tako da se čini da je to rad samo jedne osobe.

Predrag Bejaković

POREZNI LEKSIKON S VIŠEJEZIČNIM RJEČNIKOM

Preveli Katarina Ott i Hrvoje Arbutina

Institut za javne financije,
Zagreb, 1999., 459 str.

Prijevod i tiskanje u Hrvatskoj *Poreznog leksikona s višjejezičnim rječnikom* koji je u originalu izdao *International Bureau of Fiscal Documentation* znači veliki prinos hrvat-

skoj fiskalnoj teoriji i praksi, jer će sada stručnjaci, ali i šira čitateljska publika koja se zanima i bavi problemima poreza i financija u Hrvatskoj, imati mogućnost da jasno i jednoobrazno shvaća i tumači mnogobrojne porezne pojmove sadržane u leksikonu. U području poreza i financija u Hrvatskoj dosad je vladala velika šarolikost u razumijevanju i objašnjavanju pojedinih poreznih pojmova, a neki pojmovi tumačeni su potpuno krivo. Zahvaljujući ovom vrlo sadržajnom i iscrpnom leksikonu, te se stvari više ne bi trebale ponavljati. U Hrvatskoj već više godina postoji potreba izrade i/ili prevođenja međunarodnog leksikona kako bi se ostvario potreban red i pojmovno jedinstvo u javnim financijama. To je preduvjet ostvarivanja i osiguravanja terminološke usklađenosti i uređenosti građe posvećene problematici poreza i fiskalne teorije u cjelini. Sve navedeno stvaralo je potrebu hrvatskoga prijevoda i tiskanja ovoga radnog priručnika, vrijednoga svakome koga zanimaju oporezivanje, investiranje, financijski instrumenti i mnogobrojni oblici poslovanja u različitim zemljama. Usprkos svojem nazivu, ova knjiga daje objašnjenja i iz širega fiskalnog konteksta poput računovodstva, trgovačkoga prava, poslovanja i slično. Ovaj leksikon, naravno, ne može nadomjestiti produbljeni studij literature vezane uz neko od pitanja iz spomenutih područja. Nadalje, štivo je više okrenuto praktičnoj strani problematike kojom se bavi. No, kako nudi na jednom mjestu objašnjenje niz pojmova vezanih uz javne financije (odnosno ekonomiku javnoga sektora), *Porezni leksikon s višjejezičnim rječnikom* sigurno će poslužiti kao vrijedan izvor informacija i nezaobilazan priručnik znanstvenicima, studentima, zaposlenima u državnoj upravi te praktičarima na području prava, ekonomije i politike.

Hrvatsko izdanje *Leksikona* sastoji se od tri dijela:

– u prvom dijelu poredani su engleski pojmovi i hrvatski pojmovi u zagradi, nakon čega je dano objašnjenje pojmova. Tu se nalazi i tumačenje mnogobrojnih kratica i fraza od više riječi;

– u drugom dijelu je višejezični rječnik poreznih pojmova u koji su uvršteni glavni pojmovi iz leksikona, tako što se iza engleskoga naziva nalaze hrvatski, francuski, njemački i španjolski naziv;

– treći je dio hrvatsko-engleski rječnik svih pojmova sadržanih u leksikonu. Tu nisu navedeni samo hrvatsko-engleski doslovni pojmovi, već i različite upute koje trebaju pomoći da se čitatelj što lakše i bolje snađe u *Leksikonu*.

Porezni leksikon s višejezičnim rječnikom napravljen je iznimno stručno i precizno. Zbog iznimne jasnoće i sveobuhvatnosti, on je vrlo važan za lakše i točno snalaženje u značenju pojedinih pojmova, a služi i kao priručni višejezični rječnik stručnoga nazivlja s područja međunarodne porezne problematike. Stoga ga treba preporučiti svima koji se bave teorijom i praksom fiskalne doktrine.

Predrag Bejaković